

Mandlig kultur og kvindelig natur

Kosmologi og ritualer i færøsk bygdelig

Af Elisabeth Vestergaard

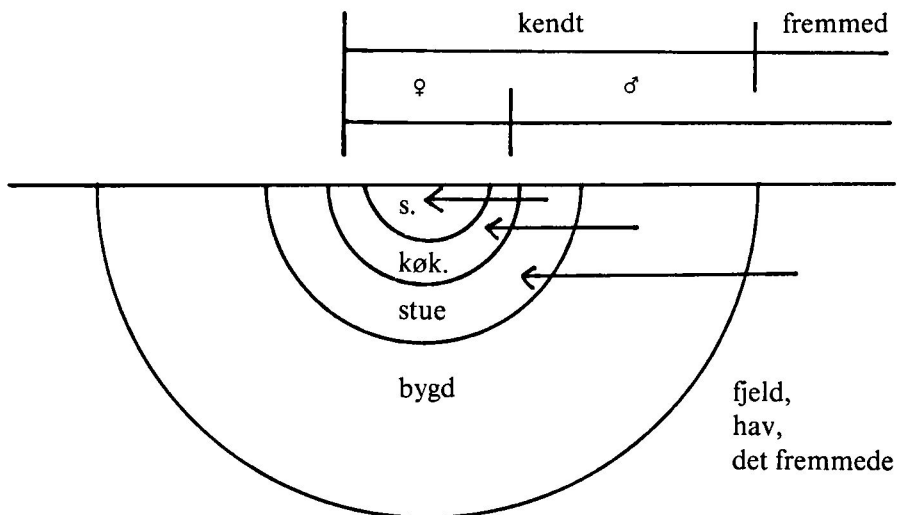
Det patriarkalske kønsrollemønster er i dag mere fremtrædende på Færøerne end i Danmark. Det betyder ikke, at mændene dominerer i alle sammenhænge, men at mænd og kvinder hersker i hver deres traditionelle sammenhænge, såsom offentligheden og hjemmet.

Jeg skal først beskrive, hvorledes denne opdeling tager sig ud og siden søge at vise, at den hænger sammen med et omfattende system, der opdeler verden i kategorier, der forholder sig til hinanden på samme måde som maskulint til feminint. På baggrund af dette skal jeg beskrive en række traditionelle ritualer og tabuer (1). Selv om en del skikke er ophørt eller er ved at forsvinde, er beskrivelsen af de færøske forhold holdt i »etnografisk nutid«, idet disse forhold endnu ligger inden for levende erindring (2).

Bygdens og husets rumlige opdeling

Rumligt er den færøske verden opdelt i forhold til modsætningen mellem ude og inde. Inderst i bygden ligger husene omgivet af indmarken, bøen, som ved et gærde er skilt fra udmarken, haugen. Bygden er den umiddelbart kendte verden, uden for hvis grænser det fremmede og potentielt fjendtlige råder. I mindre skala har også huset en inderste sfære, soveværelset, fulgt af køkkenet og, yderst, stuen. Huset er den private verden, uden for hvis grænser den kendte, men offentlige, verden ligger.

Bygdens udendørs, offentlige sfære er mændenes verden, hvor mændene råder, og hvor børnene, især drengene, holder til. Det er mændene, som repræsenterer familierne udadtil og varetager bygdens fællesskabsforhold. Kvindernes verden er den private indendørs verden; via køkkenvinduet er der forbindelse til den ydre offentlige verden, herfra iagttages og kommuni-

Den rumlige opdeling af det sociale univers.

s. = soveværelse.

← = graden af besøgendes tilladelige indtrængen.

keres der. Soveværelset, det mest private og intime i et hjem, er det maksimalt kvindelige domæne. Det er også udstyret af hende, da en vigtig del af kvindelig medgift traditionelt har bestået af udstyr til hjemmet, herunder linned. Køkkenet er kvindens vigtigste arbejdsplads, og her leves familiens private dagligliv.

Den tilladelige grad af indtrængen i privatsfæren afhænger af den besøgendes tilhørsforhold på akse ude/inde. Det er ægtemandens ret at have adgang til soveværelset. Slægtninge og venner på besøg opholder sig i køkkenet, men sidder længere ude på bænke eller nærmere døren end familien. I dette perspektiv er køkkenet ikke kun kvindedomænet, men det sted, hvor den private kvindeverden og den nærmeste, kendte del af den offentlige mandsverden mødes.

Fremmede bænkes ikke i køkkenet. Der bliver serveret for dem i stuen, og her bliver de underholdt af værten. Hustruen varter op og opholder sig ellers i køkkenet eller på dørtærsklen mellem køkken og stue. Det er dog ikke alene fremmede i betydningen ukendte, der serveres for i stuen. Udenbygds slægtninge og venner, som man ikke har set længe, og som man ønsker at hædre og byde velkommen, får den første dag som gæster en tilsvarende behandling. Først den følgende morgen kommer man ud i køkkenet til værtinden og den øvrige familie.

*Kvindelige sysler:
Malkepigerne strik-
kede tidligere
på vejen mellem
gården og køernes
græsgange.
Foto: F. Børgesen,
o. 1900.*

Kønnes arbejdsdeling

Kvindernes arbejde foregår overvejende indendørs, mens mændene især arbejder udendørs. Køer hører til kvindeområdet. Malkningen, der om sommeren foregik ude i haugen, hvor køerne græssede, er traditionelt kvindearbejde. Ligeledes var tilvirkningen af mælken til ost og smør, tilberedningen af mad, fremstillingen af klæder, korntørring m.m. kvindernes domæne (3).

Tørringen af kornet (to- og seksradet byg) foregik i et specielt hus: *sodnhús* eller *sornhús*, hvortil mændene ikke havde adgang under tørringen. Herinde i det mørke, varme rum med ilden og kornet sad kvinderne og fortalte hinanden og børnene sagn, eventyr og mærkelige tildragelser. Sornhusets særlige og farlige atmosfære understreges af, at der her, ligesom på søen under fiskeri, var ting, som ikke måtte nævnes ved rette navn. På

Grindedrab. Toppunktet af mandlig fællesaktivitet. Foto: Erik Betting.

havet brugtes *sjómál* i stedet for dagligdags færøsk. I sornhuset anvendte man *sornhúsmál*. *Sjómál* og *sornhúsmál* er særlige kodesprog, hvor bestemte genstande, dyr, fugle, fisk etc. betegnes ved noanavne, dvs. omskrivninger. F.eks. kaldes i sornhuset ild (*eld*) for aske eller små-gløder (*eimingur*) (4). *Sjómál* bruges af mænd på fiskeri og omfatter fiskeriet, køer, præster, fugle m.m. Fiskefangstens størrelse må ikke nævnes, og der bruges omskrivninger for agn og knive. Køer kaldes for de langhalede og præsten for den sidklædte. Får, der hverken, som køerne, forbindes med den kvindelige sfære eller, som præsten, med den sakrale, kaldes på havet som på land for *seyður*.

Mændene driver fåreavl, fisker, tager på fuglefangst og slagter. Indendørs arbejde for mænd har især bestået i tilvirkning af redskaber, kartning og spinding af uld. At karte og spinde er mandsarbejde, mens vask af uld og strikning er kvindearbejde.

Arbejdsdelingen mellem kønnene medfører, at mændenes sociale aktiviteter hovedsagelig ligger udendørs og foregår i forskellige former for fællesskab. Kvindernes ligger indendørs og har ikke samme fællesskabspræg.

Fællesskabsaktiviteter

Grandestævne og haugemøde er offentlige møder mellem rettighedshaverne i bygdens bø, hauge og herligheder i øvrigt. På disse møder aftales

*Mandsarbejde,
fåreklipping på
Sandoy.*

det kommende års fælles landbrugsanliggender, hyrder vælges m.m. Selv om både mand og hustru ejer jord, drives den under ét, og manden stemmer på husholdets vegne. På samme måde medregnes mandens moders jord, hvis hun sidder enke; det er altså kun mændene, der deltager i disse møder, hvor de repræsenterer både kvindernes og deres egne rettigheder.

Samarbejdet i de økonomiske aktiviteter, det vil især sige fåreavlen, knytter mændene sammen. Det er de fleste steder på Færøerne praktisk umuligt at samle fårene til uldaftagning, slagting o.a. uden at adskillige mænd arbejder sammen. Desuden går flere ejeres får ofte på samme sted i haugen. Grindehvalsdrab er toppunktet af mandlig fællesaktivitet og har næsten religiøs karakter. Det er farligt og krævende, og det giver mulighed for at hævde sig som mand. En mand skal udmærke sig i mandlige aktiviteter: være rask i fjeldet, dygtig i fuglebjerge, på fiskeri og i grindedrab.

Ud over at man som mand har lejlighed til at demonstrere sin mandlige duelighed i de ovennævnte praktiske aktiviteter, er mændenes samkvem også præget af intellektuel kappestrid. Man kappes i vid og fremhæver sin egen opfyldelse af den mandlige rolle, samtidig med at man, ofte med vitlige og skarpe dobbelttydigheder, søger at nedgøre de andre mænds mandlighed i deres efterleven af de sociale forventninger til manderollen. Vid er stærkere end blot fysisk styrke.

Endelig kan det nævnes, at det blandt mænd er en offentlig og ofte også udendørs foreteelse at drikke spiritus, medens kvinder ikke forventes at drikke spiritus offentligt, endsig udendørs. Denne skelnen mellem de to køns forhold til spiritusindtagelse kommer frem ved mange lejligheder. Et tydeligt eksempel herpå ses, når der er bal i bygden. Piger og kvinder må i de første timer danse med hinanden inde i dansehuset, medens man vil kunne se mænd i alle aldre stå i klynger udenfor og lade flasken gå rundt. Først senere på aftenen begynder mændene at sive ind til dansen. Her tænkes ikke på færøsk kædedans, men på pardans.

Kort sammenfattet må man sige, at det først og fremmest er mændene, der deltager aktivt i bygdens fællesskabsaktiviteter: de kappes, samarbejder og opholder sig en stor del af døgnet udendørs i socialt samvær med andre mænd og drenge. Kvinderne hører til i husets privatsfære og er kun tilskuere til det offentlige liv fra køkkenvinduet, fra stranden eller på havnen.

Her finder vi, ifølge den norske etnograf Hanne Heen (5), en af grundene til den store afvandring af unge kvinder fra bygderne. Der er ikke meget til at holde på de unge piger mellem skolealderens afslutning og ægteskabet, og selv ikke da, hvis ikke husarbejdet, arbejde på en eventuel filéfabrik, i en butik el. lign. er dem nok. Deres arbejdskraft er ikke længere så nødvendig i husholdet, da mange arbejdskrævende gøremål i forbindelse med den traditionelle landbrugsøkonomi idag er overflødige på grund af tekniske hjælpemidler, industriprodukter og muligheden for at forsørge sig ved lønarbejde. Det fællesskab, som endnu består i de mere landbrugsprægede bygder, er, som altid, mændenes og drengenes; og de synes da også at føle sig stærkere knyttet til deres bygder end pigerne.

Det sociale verdensbillede

Det mest iøjnefaldende modsætningsforhold i den traditionelle færøske opfattelse af verden er modsætningsforholdet mellem menneskenes verden, kulturen, og naturen. Kulturen kan her defineres i overensstemmelse med ordets oprindelige mening: dyrkning, menneskets beherskelse, eller forsøg på beherskelse af naturen. Det synes i den færøske begrebsverden, som

mange andre steder, ganske utvetydigt, at det er manden og ikke bare mennesket, der udøver det kulturelle herredømme over naturen.

Det færøske bygdefællesskab er et mandsfællesskab ligesom samfundet i videre forstand. Fællesanliggender og forhold mellem hushold varetages af mændene. Udenfor samfundet ligger naturen og det fremmede, som står i modsætningsforhold til kulturen, og som man må beherske eller forsvare sig imod.

Men inden for samfundet findes en anden sfære, som står i modsætningsforhold til den mandlige kulturs herredømme, nemlig den inderste sfære inden for husholdene, kvindernes domæne; kvinder, gift til seng og bord, hvis autoritet i huset i middelalderen symboliseredes af nøgler under bæltet. Disse kvinder, hustruer, er andre mænds døtre og søstre, og genstand for ægteskabstransaktioner mellem familier, hvis autoritet udadtil repræsenteres af mænd. Kvinderne må beherskes af mænd, både fordi de i den traditionelle patriarkalske samfundsorden er et middel for mænd (fædre, ægtemænd) til oprettelse af nyttige alliancer mellem familierne og til videreførelse af disse familier, og fordi de besidder en retmæssig autoritet i husholdet, samtidig med at de oftest af fødsel tilhører en anden familie og altså ikke kan tillades at repræsentere husholdet udadtil.

Mandens forhold til kvinden svarer ikke blot til forholdet kultur/natur, fordi det er et beherskelsesforhold, men også fordi manden af hensyn til familiens videreførelse er afhængig af kvindens naturlige evner til at føde børn; en naturproces hvori kvindens rolle er langt større end mandens. Både kvinden og naturen betragtes som potentielt stærkere og farligere end manden: kvinden, på grund af de mystiske og ubeherskelige egenskaber hun tillægges i kraft af sit køn (6); naturen, fordi det ikke er muligt at øve fuld kontrol over den.

Mandens mulighed for indflydelse på den naturlige forplantning begrænser sig til det seksuelle. Endnu idag vil man i Middelhavsområdet og Mellemøsten finde, at en naturkraft som seksualiteten for både mænds og kvinders vedkommende skal beherskes af mænd. Det er mandens opgave at forhindre, at hans hustru, døtre, søstre forlækkes. Mislykkes dette er det et slag mod hans ære (7), en fiasko i opfyldelsen af de krav, der stilles til manden som kulturvæsen. At den samme grundlæggende orden har gjort sig gældende i Nordeuropa turde bl.a. fremgå af, at også her er det mænd, som gøres til hanrej, og af den traditionelle mangel på symmetri i bedømmelsen af mandlig og kvindelig utroskab.

Sammenfaldet i den mandlige kulturs forhold til kvinder, naturen og det fremmede indbefatter forholdet til okkulte og farlige kræfter. Magi og hekseri er i middelalderlig nordisk kultur feminine aktiviteter. Hvis mænd udøvede disse ting, indebar det en feminin besmittelse på samme måde

som det at spille den feminine rolle i et homoseksuelt forhold. Dette ville diskvalificere vedkommende som mand og dermed som respektabelt kulturvæsen i det hele taget (8).

På Færøerne kommer identifikationen mellem kvinderne og de skjulte kræfter bl.a. til udtryk i, at samme tabuer i visse situationer gælder for både kvinder og præsten, som også er nært knyttet til højere magter. F.eks. må hverken gravide kvinder eller præsten være til stede på stranden ved grindedrab, da de vil frastøde grinden og, for kvindens vedkommende, forårsage ulykke. Den gravide kvinde skal blive hjemme, ligesom præsten skal opholde sig i kirken. Præsten må dog også gerne være i bådene, som driver grinden ind mod stranden (9).

Kvinder er farlige, når de krydser den mandlige sfære. Det kunne bringe ulykke at møde en kvinde, især en enlig gammel kone, når en mand var på vej ned til bådepladsen for at tage på fiskeri. Dette kunne afværges, hvis man slog hende til blods. Ligeledes er det en mere kilden sag for en kvinde at være enlig end for en mand. Den enlige mand kan godt repræsentere sit hus udadtil uden derved at trænge ind på et domæne, hvor han ikke hører til. At han i nogen grad må tage sig af kvindesysler i sit hjem er en privat-sag, omend den ikke lades uomtalt. Men den enlige kvinde, som er nødt til at repræsentere sit hus i den offentlige sfære, trænger derved ind på mændenes domæne og volder utryghed. Ofte har enlige kvinder haft ord for at kunne mere end deres fadervor.

Man kan sammenfatte denne sociale kosmologi i en række almene begrebslige modsætningspar, som forholder sig på samme måde til hinanden, og som har haft udbredt gyldighed i Europa og Mellemøsten (10). Identiteten mellem elementerne i kategori B etableres af deres fælles forhold til kategori A, mændenes kulturelle fællesskab, hvor manden er det kulturelle og det sociale livs handlende subjekt:

A	B
kultur	natur
mandligt	kvindeligt
kendt	fremmed
offentligt	privat
profant	sakralt

I sin specifikke færøske udformning gennemsyrrer denne opdeling af verden den traditionelle færøske begrebsverden, og det er netop i grænseområderne til den mandlige kulturs herredømme-sfære, at man finder tabuer og ritualer.

Dyreklassifikation

Som eksempel på, hvorledes den sociale kosmologi griber ind i begrebsverdenen i øvrigt, kan man se på den færøske klassifikation af forskellige dyr.

Får og køer er som husdyr knyttet til samfundet. Hornkvæget i almindelighed betegnes ved intetkøns-ordet *neyr*, mens køerne specielt, som økonomisk og talmæssigt er de vigtigste, betegnes ved hunkøns-ordet *kýr*. Køerne hører til kvindens arbejdsområde, idet malkning er kvindearbejde. Køerne falder ind under den sociale kosmologis kvindesfære: *kúgv er konu lík* (ko er kvinde lig), som en færøsk talemåde siger (11). Under fiskeri må køer kun omtales ved omskrivninger.

Det færøske ord for får i almindelighed (*seyður*) er et hankøns-ord, og fårene hører entydigt til mandssfæren. Alt arbejde i forbindelse med fårene er mandsarbejde. Så vidt jeg ved, er får ikke på nogen måde belagt med noa-navne og optræder aldrig i tvetydige sammenhænge.

Fælles for køer og får er, at de er tæmmede dyr. Ravn, krage og strandskade er vilde fugle uden økonomisk betydning. Ravn og krage hører udmarken til og betragtes som fjender. Som vilde fugle forholder de sig begge til menneskenes verden, som den fjendtlige natur til kulturen. Men deres indbyrdes forskellighed lader sig samtidig anvende som metafor for forskelle indenfor menneskenes verden, nemlig forskellen mellem mandligt og kvindeligt.

Til kragen (*kráka*), der er hunkøn, er der knyttet flere sagn og megen overtro. I sagnene optræder der kvinder i krageham, som på magisk vis stjæler en mands ro, så han forlader hjem og familie og bliver draget til det sted, hvor kvinden (der er ugift) bor. Kragen anses for den viseste af alle fugle; hvis man lærer kragemål, får man indsigt i det dulgte (12). Hunkønsfuglen kragen forbindes altså både med det ukendte og farlige og med det superkvindelige: den hører ikke til i bygd livet, kulturverdenen, og den knyttes sammen med kvinder, hekse og magisk viden.

Der findes flere sagn, hvor enlige kvinder bærer øgenavnet *Kráka*, hvilket netop fremstiller dem som kvindeligt, utæmmet natur, til forskel fra kvinder, som har mænd til at repræsentere sig (13).

Ravn er en mere regulær fjende. *Ravnur* er hankøn, den er en standfugl og anses for et skadedyr i fåreavlen i endnu højere grad end kragen, en trussel mod de nyfødte lam. I ældre tid skulle man en gang om året aflevere ravne- eller kragenæb til myndighederne i Tórshavn, hvor de blev brændt på et bål. Ravn var dog ikke udelukkende forbundet med ondt: ifølge folketroen rugede den sine æg ud med en sejrsten. Denne sten var meget eftertragtet, da den ville give sin ejermand lykke og også kunne hjælpe under en vanskelig fødsel (14).

Strandskaden (*tjaldur*) er hankøn og i den forstand entydig. Men i forhold til skellet mellem kultur og natur er den tvetydig. Tjaldur er en trækfugl, som om sommeren færdes i både indmark og udmark, og den er højt skattet som Færøernes nationalfugl. Denne status har den fået, fordi den ligesom mændene bekæmper raven og jager den på flugt (hvad jeg også selv har observeret). Den har en tvetydig placering mellem det kendte og det fremmede, det, som hører menneskenes verden til, og det, som ikke gør. Den er en vildfugl, men gør fælles sag med menneskene mod raven. I tusmørket må den ikke kaldes tjaldur, i stedet siger man Gæst eller Nornegæst om denne fugl. Derved tilkender man den netop den samme tvetydige position som den fremmede gæst, der inddrages i den kendte hjemlige sfære. I den nordiske sagnhistorie anvendes Gæst og Nornegæst som dækningsnavn af fremmede, evt. Odin, som i forklædning lader sig inddrage i en privatsfære, hvor de ikke hører til (15). For strandskadens vedkommende anvendes betegnelsen for et fremmed menneske om den tvetydigt vilde fugl, mens betegnelsen for den vilde fugl, Kráka, anvendes for den enlige kvinde, der er tvetydig i forhold til grænsen mellem mande- og kvindesfære.

De religiøse ritualer

De ritualer og tabuer, som skal beskrives i det følgende, hører stort set alle sammen med individets livscyklus, og de vedrører alle forholdet mellem de to sfærer i den sociale kosmologi: det kulturelle, mandlige, offentlige, profane over for det naturlige, kvindelige, private, sakrale. Man vil kunne se hele livsforløbet som en proces, der tager sin begyndelse uden for den mandlige herredømme-sfære med fødslen, der foregår som kvindelig naturbegivenhed i den inderste private sfære. Livets følgende overgangsritualer er konfrontationer mellem de to sfærer, hvor individerne i successive trin etableres i den offentlige sfære, for til sidst at forlade denne gennem, hvad man kunne kalde den yderste helligdom, kirken.

Under *svangerskabet* og *fødslen* kommer mandens tilknytning til den offentlige sfære og kvindens til den private tydeligt frem. Fra kvindens graviditet bliver kendt, og til hun ca. seks uger efter fødslen som kirkegangskone bliver rituelt rensset i kirken, er hun i den grad trængt tilbage til det private livs område, at hun endog er udelukket fra visse af kvindens muligheder for at iagttage mandsverdenen som tilskuer: som nævnt må gravide kvinder ikke overvære grindedrab.

Fødslen hører til det private, kvindelige område, hvortil mænd ikke har adgang. Under fødslen ses det gerne, at manden går i udmarken. I undtagelsestilfælde (hvis fødslen er hård og langvarig) kan en ældre, ugift mand

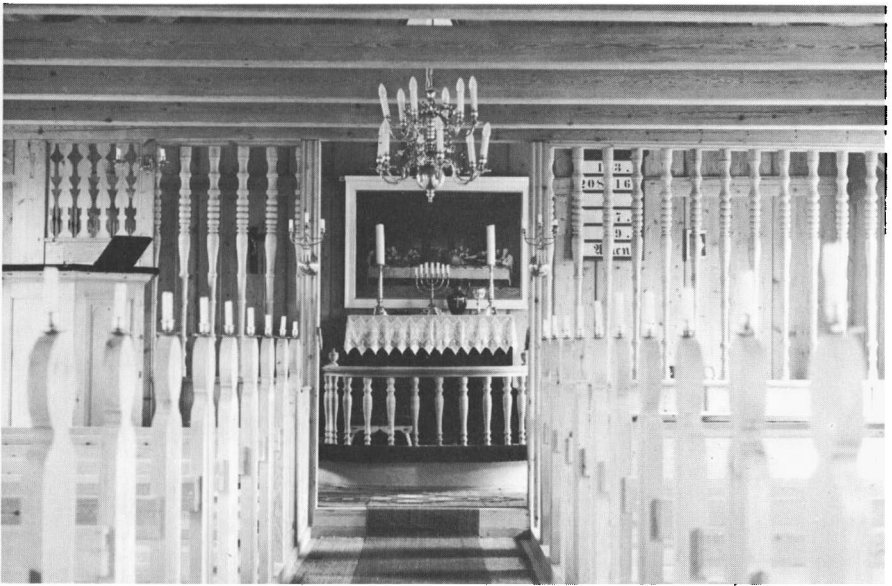
– aldrig barnefaderen – blive tilkaldt som hjælper. Den ugifte mand bliver socialt set mindre maskulin end den gifte, da han som enlig må varetage forskellige traditionelt kvindelige sysler.

I selve fødselssituationen klassificeres *menstruerende kvinder* som urene og må derfor ikke være i barselsstuen; det gælder også menstruerende jordemødre (16). Menstruation er kendetegnende for den ikke-gravide kvindes frugtbarhed. Men for den gravide er den tegn på abort og derfor svangerskabets negation, svangerskabets dødbringende i stedet for livgivende udgang.

Jeg har ikke selv indsamlet oplysninger om eventuel anvendelse af menstruationsblodet. R. K. Rasmussen kommer kort ind på emnet i »Gomul Føroyisk Heimaráð« (17), hvor han skriver, at man mente, at de glemseldrikke, der omtales i folkeviserne (f.eks. Sigurd Fafnersbane-kredsen), var iblandet menstruationsblod. Ligeledes sagde man om ægtepar, der ikke kunne forliges, at manden uden at vide det havde fået noget af konens menstruationsblod at drikke og på den måde var blevet lokket ind i ægteskabet. Menstruationsblodet indeholder frem for noget kvindeverdenens ukendte magiske kræfter, hvad også brugen af det som glemsels- og elskovsdrik viser.

Efter fødslen og inden kirketagningen er kvinden i den grad henvist til det private domæne, at hun helst ikke må forlade hjemmet. Går hun udenfor, skal hun hele tiden kunne se kirken eller havet (18). Hvis der ingen kirke er i bygden, skal barselskvinden lade sig lede af et lille barn nogle skridt i den retning kirken ligger. Barnet skal være af modsat køn af det nys fødte. Barselskvinden må ikke gå over en å inden kirketagningen, og første gang hun går ind i et andet hus, skal hun have en knappenål eller andet stål i sit tøj; det beskytter huset mod møl. Ligeledes må hun ikke forlade et andet hus uden at have modtaget en gave. Denne gave er ikke at opfatte som en barselsgave, det havde barselskvinden allerede modtaget. Snarere må den ses som en form for besværgelse eller køb, da barselskvindens urenhed er en fare for hendes omgivelser. I virkeligheden behandles hun til dels som en heks eller anden ond magt. F.eks. finder man både på Færøerne og andre steder i Europa forestillingen, at troldtøj mister magten, når de kommer inden for synsvidde af kirken, og at man kan værgе sig mod dem med stål. Her skal barselskvinden blive indenfor synsvidde af kirken, eller lade sig lede i retning af den, og hun skal have stål i sit tøj af hensyn til dem, hun besøger.

Som såkaldt *kirkegangskone* bliver barselskvinden rituellet rensset i kirken ved en privat ceremoni, der udover hende selv kun involverer degn og præst. Kirketagningen foregår på en hverdag, gerne en onsdag. Derefter kan hun leve som en normal kvinde igen. Kirketagningen er uafhængig af,

Sands kirke. Menneskelivets offentlige grænse til det hinsides.

om barnet lever eller er dødt. For den ugifte moder forholder det sig anderledes, idet hun ingen rituel renselse undergår. Foruden den moralske fordømmelse i denne udelukkelse fra kirken, kan det ud fra denne artikels perspektiv også siges, at den ugifte kvindes barns sociale eksistens fornægtes. Ved ingen officiel fader at have, har det ingen retmæssig forbindelse til samfundets offentlige liv og er således henvist til kun at tilhøre privat-sfæren.

Det nyfødte, socialt set ikke-eksisterende barn bliver ved *dåben* samfundsmedlem. Den offentlige anerkendelse af barnets eksistens symboliseres allerede af, at barnet bæres til kirken af en mand. I denne transport til kirken understreges barnets køn og fremtidige placering i bygdens mande- eller kvindeverden. Hvis dåbsbarnet er en dreng, skal den mandlige bærer gå raskt til, for at drengen som voksen skal blive rask til bens og god til at løbe i fjeldet. Det fordrer ingen speciel gangart at bære en pige til dåben.

I kirkedøren bliver barnet overgivet til gudmoderen. Adskillelsen mellem kønnene går tydeligt igennem hele dåbshøjtideligheden. Gudmoderen med barnet og de kvindelige slægtninge sidder i kirkeskibets nordside, de mandlige slægtninge sidder i sydsiden. Efter selve dåbshandlingen ofrer først gudmoderen og de kvindelige slægtninge til præst og degn. Når de har sat sig, ofrer de mandlige slægtninge. Efter den første salme, som følger

prædiken, forlader gudmoderen og alle de kvindelige slægtninge kirken, medens mændene bliver tilbage. Barnet er ført ind i den offentlige verden, men hører endnu til i den private kvindesfære.

Konfirmationen er uden egentlig betydning i det sociale og økonomiske liv og bliver ikke betragtet som et overgangsritual fra barn til voksen. Ritualer er offentligt, men konsekvenserne private. Konfirmationsfesten er en privat fest med deltagelse af den nærmeste familie.

En begivenhed, som i højere grad markerer og symboliserer overgangen fra barn til voksen, findes for drenge. Det er fangsten af den første helleflynder. En helleflynder vejer normalt 15–25 kg, undtagelsesvis helt op til 200 kg. Den, der har fanget en helleflynder, har udvist dygtighed og styrke og ydet hjemmet et økonomisk bidrag af betydning. Den første helleflynder, en dreng fanger, kaldes *vaðanskalvi*, herefter kan han regnes for voksen. Fangsten markeres med et stort gilde, hvortil bådmandskabet og naboerne indbydes. At drengen herefter regnes for voksen hang tidligere også sammen med, at fisken var tiendepligtig og i den forstand et offentligt anliggende. Den anden luns på fiskens overside kaldes stadig tiendestykket (19).

Et *bryllup* er en vigtig social begivenhed, en begivenhed hvor to familier knytter et bånd i offentlighedens påsyn, og hvor en ny privat enhed grundlægges. På Færøerne udgør vielsen i kirken, bryllupsmiddagen og brude-dansen et uadskilleligt hele, hvor alle tre dele er nødvendige, før brylluppet kan betragtes som fuldendt og ægteskabet for alvor gyldigt. Ganske bestemte ritualer er tilknyttet vielsen, middagen og dansen.

Tidligere blev det anset for bedst at afholde brylluppet om efteråret, hvor man kunne servere nyslagtet, ferskt lammekød. Bryllupper afholdes aldrig om søndagen, der er en helligdag. Helst brugte man tidligere en mandag. Andre af ugens hverdage kunne dog også benyttes, blot aldrig en fredag, der er en uheldig dag at begynde noget på – en idé man genfinder over hele Europa.

Førhen havde man brudetog fra hjemmet til kirken. Forrest gik skytter og affyrede skud op i luften, efter dem kom brudeparret, så brudefolkene og endelig gæsterne. Brudefolkene bestod af fyre personer, tyve par, udvalgt blandt søskende, slægt og venner. Det var både ærefuldt og økonomisk forpligtende at være brudefolk.

Ankommet til kirken gik brudeparret hånd i hånd op ad kirkegulvet. Bruden satte sig hos sin familie i kvindesiden (nord), og brudgommen satte sig hos sin familie i mandssiden (syd). Under den anden salme hentede brudgommen sin brud og førte hende op til alteret. Efter vielsen foran alteret førte han hende ned til hendes familie igen og satte sig selv hos sin egen familie. Under den følgende salme ofrede først brudeparret til præsten og

degnen, derefter brudefolkene, som desuden ofrede til dem, der holdt gildet. Man nejede eller bukkede for brudeparret, når man gik op for at ofre. Endelig forlod brudeparret kirken arm i arm, og bryllupstoget gik tilbage til hjemmet. Disse vielseskikke er i dette århundrede ændret i retning af det danske vielsesritual.

En anden skik, som også stort set er ophørt, knyttede sig til bryllupsmiddagen. Her blev *drunnurin* (*drunnur* = det nederste af fårets ryg med halestykket), pyntet med røde bånd, båret frem og sendt fra mand til mand. Modtageren skulle improvisere et digt eller rim. Emnet var frit, men det ansås for godt, hvis det var en fortsættelse af det forrige rim. Det var også tilladeligt at fremsige rim, der latterliggjorde andre tilstedeværende for mindre heldige ting, de havde foretaget sig. Rimet måtte blot være vittigt. Den ramte person kunne ikke uden at tabe ansigt tillade sig at blive fornærmet eller senere referere til det passerede.

Efter middagen begynder brudedansen, og denne skik består. Brudeparret og præsten danser midt i kæden, der sluttes til en kreds. Parrets forældre danser dernæst ved siden af deres respektive børn. Så følger nærmere, så fjernere slægtinge, og nederst i kæden danser venner og bekendte.

Når brudeviserne er kvædet, er selve brudedansen forbi. Parret er danset ind i ægteskabet og er parate til bryllupsnatten. Dansen kan fortsætte mange timer endnu, og her er de dansendes rækkefølge vilkårlig, dog må ingen danse mellem brud og gom. Flere steder på Færøerne har man brugt at synge brudeparret i søvn med lange Kingo-salmer. Efter brudenatten er ægteskabsindgåelsen fuldbyrdet.

Næste morgen plejede parret, endnu sengeliggende, at modtage gæsterne og fik ved denne lejlighed bryllupsgaverne. Det har været almindeligt, at bryllupsgaven var en pengegave, der i praksis fungerede som en form for gensidige etableringslån. Gaven forpligter til at gøre gengæld enten overfor giveren eller overfor giverens børn i den tilsvarende situation.

Under vielsen og igen under brudedansen ser man, at det ikke er det nybagte ægtepar, der alene står i centrum, men at parterne hver for sig sammen med deres respektive forældre fremhæves som to grupper. Parret sidder ikke sammen efter vielsen, de sidder i hver sin side af kirken hos deres egen familie. Under brudedansen har de deres ægtefælle i den ene hånd, en af deres forældre i den anden hånd og på samme side resten af deres familie. Samhørigheden med familien betones stærkt.

Især tidligere blev parret efter brylluppet ikke et selvstændigt og uafhængigt hushold. Bryllupsritualet var en indledende etablering af en familie, evt. til videreførelse af et bestående hushold. Parret flyttede normalt ind hos et af forældreparrene, hyppigt, men ikke nødvendigvis, mandens familie. De nygifte havde ingen jord selv til at forsørge sig på, hvis deres

forældre endnu levede. Hvor parrets forældre var fra samme bygd ville den nybagte ægtemand arbejde for både sine forældre og sine svigerforældre (20). Det nye ægtepar forblev afhængige og underordnede i forhold til deres familier, indtil de fik børn og selv begyndte at overtage rollerne som de ledende i husholdet. Først når begge forældre var døde, arvede børnene jorden og kunne blive selvstændige ledere af nye eller videreførte hushold.

Brylluppet er en indledende, offentlig etablering af en ny privat enhed og en oprettelse af et bånd mellem to familier. Husholdsfamilierne deltager som offentlige enheder i bryllupsritualerne. Alt hvad der foregår under brylluppet er trukket ud i den offentlige sfære, også bryllupsnatten, hvorved det seksuelle samkvem sanktioneres offentligt som legitimt og de børn, der følger, som ægtebørn. Det traditionelle færøske bryllupsritual er forskelligt fra det moderne (både på Færøerne og i Danmark), hvor det nu er etableringen af et nyt hushold, der finder sted under vielsen, og hvor derfor brudeparret som en ny enhed er det helt centrale.

Døden i sig selv er en naturbegivenhed, og de fleste nødvendige aktiviteter i denne forbindelse, indtil begravelsen, hører hjemme i kvindesfæren. Istandgørelsen af liget varetages af kvinder, og den uomgængelige offentlige indblanding, som ligsynet udgør, varetages, hvis ikke en læge har været til stede, af to offentligt udpegede ligskuere, som normalt er ældre kvinder.

På *begravelsesdagen* holdes der først en kort andagt i hjemmet (eller i hospitalskapellet), hvori slægt og venner deltager. Derefter bæres kisten til kirke under salmesang. Kisten bliver båret hele kirken rundt østen om. Inden graven graves, skærer graveren syv tørv af gravstedet. Når graven er færdig lægges to spader i kors over den åbne grav. Spadekorset ligger således, at det ville danne et kors over brystet, hvis der lå en person i graven. Korset og stålet i spaderne beskytter den åbne grav mod ondt. Disse spader fjernes umiddelbart inden begravelsestoget med kiste, præst og følge kommer ud til graven. Skikken med de korslagte spader har ikke været alle præster bekendt, netop fordi spaderne er fjernet, når toget kommer ud til graven. Efter jordpåkastelsen bliver der ofte inviteret på middag eller smørrebrød. De fremmødte takkes af familien for deres deltagelse. Kun sjældent holdes der tale over afdøde. Når jorden på graven er sunket sammen, lægges de syv tørv tilbage på graven.

Fødslen hører helt og holdent til privatsfæren. Ved dåben anerkendes barnets eksistens offentligt, og det bliver et medlem af samfundet. Konfirmationen er en privat begivenhed, selv om ritualer er offentligt, da konfirmationen kun har betydning for individet og ingen offentlige følger har. Vaðanskjalvi-fangsten er til gengæld betydningsfuld, idet den etablerer drengen som medlem af den offentlige mandsverden. Brylluppet er helt og

holdent en offentlig begivenhed, der knytter bånd uden for husholdet, og som offentligt grundlægger en ny privat enhed. Døden er privat, mens begravelsen er offentlig. Den døde føres ved begravelsen fra det private ud gennem og ud af samfundet, den offentlige verden.

De sociale forhold, kunne man sige, udspringer i privatlivets inderste kvindelige helligdom, bringes gennem flere trin til udfoldelse i den offentlige sfære og afsluttes til sidst i denne sfæres helligdom, kirken.

Konklusion

Den offentlige mandsverden og manden repræsenterer kulturen. Den indre privatsfære og kvinden er nærmere naturen. De biologiske begivenheder, fødsel og død, tilhører naturen, og arbejde i den forbindelse er forbeholdt kvinder. De offentlige sociale begivenheder og forhold er mændenes anliggende. De ukendte, det fremmede og den vilde natur er udenfor det kendte og »kulturelle« og forbindes med det kvindelige og det hellige. Det inderste og det yderste er natur, mandssamfundet er kultur, grænseområderne herimellem er belagt med tabuer og ritualer.

Noter:

1 Da kildematerialet til dette emne er meget begrænset, bygger denne artikel hovedsageligt på materiale indsamlet af forfatteren under et etnografisk studenterfeltarbejde i 1973, samt på materiale indsamlet sammen med Torben Anders Vestergaard under et kortere ophold på Færøerne i 1979. 2 En del af de ritualer og aktiviteter, som jeg her beskæftiger mig med, er ophørt indenfor de sidste 50–75 år; det gælder f.eks. skikkene omkring barselskvindens rituelle urenhed og kirkegangskonens brudetoget m.m. Generelt kan man sige, at de mere formaliserede udslag af kosmologien er svækkede eller forsvundne. 3 Hjemmefremstilling af smør og ost, tilvirkning af klæder (bortset fra strikvarer og enkelte andre beklædningsgenstande) og korntørring er aktiviteter, der er ophørt for mellem en og to generationer siden. 4 Matras 1924 s. 183. 5 Heen 1979 s. 221. 6 Leleur 1979/80 s. 189. 7 Pitt-Rivers 1965 s. 45–46. 8 Den sociale betydning af mandlighed/kvindelighed og mandighed/kvindagtighed er det centrale tema for P. Meulengracht Sørensen (1980) behandling af nid i det oldnordiske samfund. 9 Dahl 1931 s. 52. 10 Pitt-Rivers 1970 udreder en meget nært beslægtet social kosmologi for det mediterrane område. 11 Rasmussen 1959 s. 28; Jakobsen 1898–1901 s. 85. 12 Ryggi 1978 s. 20. 13 Jakobsen 1898–1901 s. 308–309. 14 Rasmussen 1959 s. 30. 15 Se f.eks. Heiðreks Saga, Helgason 1924 s. 54–83. 16 Rasmussen 1959 s. 29 f. 17 Rasmussen 1959 s. 27. 18 Om barselskvinden, se Rasmussen s. 42 f. 19 Pedersen 1958 s. 375. 20 Dette illustreres af Blehr 1963 s. 269 f.

Litteratur:

Blehr, Otto 1963: Action groups in a society with bilateral kinship. *Ethnology*, vol. II no. 3.
Dahl, Adolf 1931: Gomul trúgv úr Dali í Sandoy. *Varðin*, Bd. XI, s. 46–54. Tórshavn.
Heen, Hanne 1979: Hestur. Betingelser for vedlikehold av et færøsk bygdesamfunn. Magisteravhandling. Institutt for sosial antropologi. Universitetet i Oslo.

- Heiðreks Saga. Udg. ved Jón Helgason 1924. København.
- Jakobsen, Jakob 1898–1901: Færøske Folkesagn og Æventyr. Tórshavn.
- Leleur, Annette 1979/80: Sexes or Chaos? Folk, Vol. 21–22, s. 161–194. København.
- Matras, Chr. 1924: Fornur hugsunarhattur. Varðin, Bd. 4, s. 177–187. Tórshavn.
- Meulengracht Sørensen, Preben 1980: Norrønt Nid. Odense.
- Pedersen, Sofus 1958: Bådfiskeri, fuglefangst og grindedrab. Færøerne, bd. I, s. 370–391. Udg. af Dansk-færøsk samfund. København.
- Pitt-Rivers, Julian 1965: Honour and Social Status. J. G. Peristiany, ed., Honour and Shame, s. 19–77. London.
- Pitt-Rivers, Julian 1970: Women and Sanctuary in the Mediterranean. Jean Pouillon et Pierre Maranda, eds. Échanges et Communications, Tome II, s. 862–875. The Hague, Paris.
- Rasmussen, R. K. 1959: Gomul færoysk heimarað. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum III. Tórshavn.
- Ryggi, Mikkjal á 1978 (1951): Fuglabókin. Dýralæra II. Tórshavn.

Summary

Cosmology and Ritual in Faroese Village Life

Traditional Faroese village life is connected with a conceptual organization of the world into two opposed categories, which relate to each other as the subject (A) and the subject (B) in a relationship of dominance or defense:

A	B
culture	nature
male	female
known	strange
public	private
profane	sacred

The spatial organization of social life, the division of labour, social roles and domains follow this order. Wild animals are part of this scheme, but they may at the same time act as metaphors of its human aspects. Thus raven and crow are part of hostile nature, but their difference is utilized to represent the difference between male and female.

Taboo and ritual concern especially the border areas between the categories. For instance: the oystercatcher is a wild bird, but as the enemy of the ravens it joins forces with man. It is thus ambiguous in terms of the opposition between human world and nature, and its proper name, *Tjaldur*, was formerly a taboo in the evening, being replaced by the noaname *Gestur* (guest), which denotes a human who is ambiguous in terms of the opposition known/strange.

The rituals of the life-cycle may be seen as transactions between what belongs to the two main classes of the social cosmology. Life takes its beginning in the natural event of birth, which belongs to the private female sphere. The following life-cycle rituals, through successive confrontations between private and public, establish individuals and couples as members of the public sphere as well. Finally, at their funeral, individuals leave the public social world through the same gate as they entered at baptism, the church. The church thus mediates between the public sphere of male control, and what is outside of it, i. e., what is beyond (the hereafter, the supernatural) and what is within (the private, female sphere, the infranatural), both of which are dangerous and potentially demonic.